

## WYBRANE CECHY DEMOGRAFICZNE I INDYWIDUALNE A INTENCJE PRZEDSIĘBIORCZE STUDENTÓW

Anna ARENT<sup>1\*</sup>, Anna WALCZYNA<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Politechnika Lubelska, Wydział Zarządzania, Katedra Zarządzania, Lublin; a.arent@pollub.pl,  
ORCID: 0000-0002-5655-6353

<sup>2</sup> Politechnika Lubelska, Wydział Zarządzania, Katedra Strategii i Projektowania Biznesu, Lublin;  
a.walczyna@pollub.pl, ORCID: 0000-0002-9193-4612

\* Korespondencja

**Streszczenie:** W artykule zaprezentowano wyniki badań intencji przedsiębiorczych studentów trzech lubelskich uczelni, obejmujące ocenę stopnia zainteresowania respondentów podjęciem własnej działalności gospodarczej oraz prawdopodobieństwa założenia firmy. Uzyskane wyniki posłużyły do weryfikacji założenia o wpływie wybranych cech demograficznych (płci, wieku i miejsca pochodzenia respondentów) oraz indywidualnych (m.in. tradycji przedsiębiorczości, doświadczenia zawodowego, poziomu i obszaru studiów) na zróżnicowanie obu badanych zagadnień. Z przyjętych kryteriów, w pełni potwierdzono wpływ płci, tradycji przedsiębiorczości oraz doświadczenia zawodowego respondentów na poziom intencji oraz prawdopodobieństwo podjęcia działalności gospodarczej w ciągu dwóch i pięciu lat po ukończeniu kształcenia wyższego. W przypadku pozostałych cech, wskazano na ich częściowe oddziaływanie (miejsce pochodzenia respondenta, poziom studiów) lub brak wpływu na badane aspekty.

**Słowa kluczowe:** przedsiębiorczość, intencje przedsiębiorcze, przedsiębiorczość studentów, podejmowanie działalności gospodarczej.

## SELECTED DEMOGRAPHIC AND INDIVIDUAL FEATURES VS ENTREPRENEURIAL INTENTIONS OF STUDENTS

**Abstract:** The article presents the results of research on entrepreneurial intentions of students of three Lublin universities, including the assessment of the respondents' interest in starting their own business and the probability of starting their own business. The obtained results were used to verify the assumption about the influence of selected demographic features (gender, age and birthplace of the respondents) and individual features (e.g. tradition of entrepreneurship, professional experience, level and area of study) on differentiation of both examined issues. The adopted criteria fully confirmed the influence of gender, tradition of entrepreneurship and professional experience of respondents on the level of intentions and the probability of starting a business within two and five years after graduation from higher education. In case of other

characteristics, their partial impact (respondent's place of origin, level of studies) or lack of impact on the studied issues were indicated.

**Keywords:** entrepreneurship, entrepreneurial intentions, entrepreneurship of students, starting a business.

## 1. Wprowadzenie

Przedsiębiorczość jest zjawiskiem wielowymiarowym i przedmiotem badań w różnych obszarach nauki (Kraśnicka, 2011; Anderson, Drakopoulou Dodd, Jack, 2012), co powoduje wielość definicji i ujęć tego pojęcia (Piecuch, 2010; Kraśnicka, 2011; Oleksyn, 2012). Przedsiębiorczość wiązana jest z problemem radzenia sobie z ryzykiem i niepewnością, wprowadzaniem innowacji, zdolnością do twórczego rozwiązywania nowych problemów czy umiejętnościami wykorzystania pojawiających się szans i zagrożeń. Jest ona również rozumiana jako proces „organizowania i prowadzenia działalności gospodarczej oraz podejmowania związanego z nim ryzyka” (Griffin, 2002, s. 730), a więc zjawisko organizacyjne, związane z zachowaniami przedsiębiorczymi osób, które podejmują działalność gospodarczą (Gartner, Carter, Reynolds, 2010, pp. 100-101). Bezpośrednie nawiązanie do tworzenia nowych podmiotów gospodarczych można powiązać z funkcjami przedsiębiorczości i jej wpływem na rozwój społeczno-gospodarczy (Carree, Thurik, 2010; Popowska, 2015; Wach, 2015a; Doran, McCarthy, O'Connor, 2018). Z punktu widzenia państwa powstawanie nowych przedsiębiorstw i ich późniejsze funkcjonowanie wpływa bowiem pozytywnie na poziom produktu krajowego czy rynek pracy, a w konsekwencji – wzrost dobrobytu społeczeństwa.

Proces organizowania przedsięwzięcia gospodarczego (i jego późniejsze działanie) poprzedzony jest podjęciem decyzji o założeniu firmy, a więc powstaniem zamiaru prowadzenia działalności gospodarczej. Zamiar ten można określić jako intencję przedsiębiorczą (Engle et al., 2010, p. 38), która – ze względu na szereg różnorodnych czynników mających wpływ na jej powstanie – ma charakter indywidualny. Do determinant wykształcania się intencji przedsiębiorczej zaliczyć można przede wszystkim czynniki wewnętrzne związane z cechami osobowościowymi i postawami potencjalnego przedsiębiorcy. Drugą ważną grupę stanowią czynniki zewnętrzne, tkwiące w otoczeniu, przy czym istotna jest tutaj ich ocena – jako wspomagających lub utrudniających podejmowanie i późniejsze prowadzenie działalności gospodarczej. Wielość i różnorodność determinant tworzących obie wskazane grupy i potencjalnie wpływających na intencje przedsiębiorcze spowodowała, że stały się one przedmiotem szerokich badań, których efektem była nie tylko sama identyfikacja czynników, ale również określenie sposobów i poziomu ich oddziaływania. W ich wyniku stworzone zostały modele teoretyczne, z których do najczęściej weryfikowanych i modyfikowanych

należą Model Zdarzenia Przedsiębiorczego i Teoria Planowanego Zachowania (Kurczewska, 2010).

Badania intencji przedsiębiorczych przeprowadzane były wśród różnych grup respondentów. Za szczególnie istotne należy uznać te dotyczące studentów, ze względu na dwa ważne aspekty. Po pierwsze, jest to grupa, która staje przed wyborem swojej kariery zawodowej i dla której własna działalność gospodarcza może stanowić alternatywę dla pracy najemnej, szczególnie w przypadku niepewności pozyskania zatrudnienia etatowego (Piróg, 2013, s. 148). Po drugie zaś – badanie intencji studentów oraz czynników je kształtujących może i powinno stać się podstawą do projektowania działań w ramach kształcenia wyższego, które wspomogą studentów w podwyższaniu kompetencji oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych. Trzeba podkreślić, że zarówno kompetencje, jak i postawy przedsiębiorcze są istotne nie tylko z punktu widzenia powstawania i funkcjonowania nowych podmiotów gospodarczych, ale również w przypadku podjęcia pracy etatowej przez absolwentów uczelni, a ich budowanie jest wymuszone przez współczesny rynek pracy (Wronowska, 2016, s. 213) i związane z rozwojem gospodarki opartej na wiedzy (Zioło, 2008, s. 16).

Spośród różnorodnych badań dotyczących przedsiębiorczości studentów część koncentrowała się na weryfikacji wskazanych powyżej modeli (Engle et al., 2010; Tsordia, Papadimitriou, 2015; Wach, Wojciechowski, 2016) lub ich modyfikacji (Guerrero, Rialp, Urbano, 2008; Schwarz et al., 2009). Badania te uwzględniały nie tylko czynniki wpływające na intencje przedsiębiorcze, ale również czynniki demograficzne i indywidualne (Kurczewska, 2013, s. 137), w szczególności płeć, wiek, poziom wykształcenia, narodowość i doświadczenie. Stosunkowo dużą grupę stanowiły również analizy związku pomiędzy poziomem intencji przedsiębiorczych a edukacją (Białek, Kurczewska, 2013; Bae et al., 2014), w tym zróżnicowania intencji przedsiębiorczych wynikającego ze studiowanego kierunku/obszaru (Harris, Gibson, 2008; Franco, Haase, Lautenschläger, 2010; Jin et al., 2015; Rachwał, Wach, 2016) lub poziomu studiów (Tomski, 2014; Twarowski, 2016). Z cech demograficznych i indywidualnych do najczęściej uwzględnianych w badaniach należały: związek pomiędzy intencjami a płcią (Joensuu et al., 2013; Maes, Leroy, Sels, 2014) oraz wpływ tradycji przedsiębiorczości (Wach, 2015b; Rachwał, Wach, 2016; Sieger, Fueglistaller, Zellweger, 2016). Prowadzone były również analizy dotyczące intencji przedsiębiorczych w kontekście rozwoju zrównoważonego oraz doświadczenia biznesowego (Kuckertz, Wagner, 2010), a także zawodowego (Mazzarol et al., 1999).

## 2. Metodologia badania

Wyniki dotychczasowych badań nad intencjami przedsiębiorczymi studentów stały się podstawą do przeprowadzenia analizy i oceny wpływu wybranych czynników na intencje

przedsiębiorcze polskich studentów. Wstępnie przygotowany model opierał się na badaniu studentów austriackich (Schwarz et al., 2009) i został zweryfikowany oraz skorygowany na podstawie wyników badań pilotażowych (Arent, Walczyna, 2014a, 2014b; Walczyna, Arent, 2014). W badaniu uwzględnione zostały wybrane czynniki demograficzne i indywidualne, które – na podstawie przeglądu literatury – zostały uznane za istotne z punktu widzenia identyfikacji intencji przedsiębiorczych.

Do mierzenia intencji przedsiębiorczej wykorzystano stopień zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej oraz ocenę prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w ciągu dwóch i pięciu lat. W obu przypadkach zastosowana została pięciostopniowa skala Likerta:

- do oceny stopnia zainteresowania: od „bardzo zainteresowany” (5) do „zupełnie niezainteresowany” (1),
- do oceny prawdopodobieństwa: od „bardzo prawdopodobne” (5) do „całkowicie nieprawdopodobne” (1).

Do cech charakteryzujących badanych respondentów, potencjalnie ważnych dla oceny intencji przedsiębiorczych zaliczono: płeć, wiek oraz miejscowość pochodzenia. Jako cechy indywidualne przyjęto natomiast:

- tradycje przedsiębiorczości wśród najbliższych członków rodziny respondentów (tak/nie),
- posiadane doświadczenie zawodowe, mierzone rodzajem i zakresem aktywności zawodowej w trakcie studiów (wysoki poziom/niski poziom),
- status zatrudnienia w chwili przeprowadzania badania,
- poziom studiów (studia pierwszego stopnia/studia drugiego stopnia),
- obszar studiów (zarządzanie/nauki techniczne).

Uwzględnienie kryterium tradycji przedsiębiorczości wynikało z faktu, że osoby, w których najbliższym otoczeniu występują przedsiębiorcy (członkowie najbliższej rodziny) powinny wykazywać się silniejszymi intencjami przedsiębiorczymi, w szczególności ze względu na możliwość zdobycia doświadczenia przy prowadzeniu działalności gospodarczej (poprzez współpracę) oraz znajomość praktycznych zagadnień związanych z prowadzeniem własnego biznesu.

Doświadczenie zawodowe zdobyte podczas studiów oraz posiadanie zatrudnienia w chwili przeprowadzania badania powinny umożliwić weryfikację uzyskiwanych w trakcie kształcenia kompetencji, a także poznanie realiów pracy zawodowej, co z kolei powinno mieć wpływ na sposób postrzegania prowadzenia własnej działalności gospodarczej jako potencjalnej ścieżki kariery zawodowej. W przeprowadzonym badaniu, ocena doświadczenia zdobytego podczas studiów przeprowadzona była na podstawie analizy jakościowej uzyskanych wyników dotyczących rodzaju i zakresu aktywności zawodowej respondentów (praca stała, okazjonalna, praca w rodzinnej firmie, prowadzenie działalności gospodarczej, praktyki i staże studenckie). Jej efektem było wyodrębnienie dwóch grup respondentów: o wysokim i o niskim poziomie doświadczenia.

Przy wyborze poziomu studiów jako jednego z kryteriów założono, że osoby, które kończą kształcenie wyższe (na poziomie magisterskim), w większym stopniu koncentrują się na wyborze własnej kariery zawodowej odpowiadającej ich kwalifikacjom, a także posiadają wyższy poziom wiedzy i umiejętności, co powinno pozytywnie wpływać na intencje przedsiębiorcze.

Przyjęcie obszaru studiów jako jednego z kryteriów różnicujących zamiar podjęcia działalności gospodarczej (zarządzanie/nauki techniczne) wynikało z założenia, że osoby kształcące się na kierunku Zarządzanie, ze względu na znacznie szerszy zakres kompetencji związanych z funkcjonowaniem biznesu, powinny wykazywać większe zainteresowanie uruchomieniem własnej firmy. Z kolei, kierunki techniczne studiów, chociaż zazwyczaj w swoich programach zawierają niewielką liczbę przedmiotów z zakresu zarządzania, finansów czy ekonomii, umożliwiają uzyskanie wiedzy i kompetencji niezbędnych do tworzenia innowacji technicznych lub technologicznych, które również mogą stanowić podstawę uruchomienia własnej działalności gospodarczej.

Jako jedno z kryteriów analizy przyjęto również wielkość miejscowości pochodzenia respondenta. W tym przypadku założono, że na poziom intencji przedsiębiorczej może wpływać ocena lokalnego otoczenia respondenta, w tym zwłaszcza rynku pracy. Im mniejsza bowiem miejscowość, tym potencjalnie mniejsze również możliwości uzyskania stałej pracy odpowiadającej uzyskanym kwalifikacjom, pozwalającej na osiągnięcie satysfakcjonujących dochodów, co może wpływać na zainteresowanie założeniem własnej firmy.

Badania zostały przeprowadzone w latach 2016-2017 i objęły studentów trzech lubelskich uczelni: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Politechniki Lubelskiej oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Dobór próby był celowy. W pierwszym etapie badaniem objęto studentów kierunków Zarządzanie, prowadzonych na wskazanych uczelniach. W celu zapewnienia porównywalności wyników, do tego etapu zostały wybrane wyłącznie kierunki o profilu ogólnoakademickim. W programach kształcenia studiów o profilu praktycznym ujęte są dłuższe okresy praktyk zawodowych, co potencjalnie mogłoby wpłynąć na uzyskane wyniki badania poprzez teoretycznie większe doświadczenie zawodowe respondentów. Podobna przyczyna – stopień posiadanego doświadczenia zawodowego wystąpiła w doborze grupy pod kątem formy studiów. Ze względu na fakt, że przeważająca część studentów studiów niestacjonarnych posiada stałe zatrudnienie, badanie zostało przeprowadzone wyłącznie wśród studentów studiów stacjonarnych. Dodatkowo, w założeniach przyjęto, że dane zostaną pozyskane wyłącznie od osób studiujących na ostatnich semestrach obu stopni. Uznano bowiem, że osoby te będą miały największą wiedzę o realizowanych programach kształcenia, tym samym – najwyższy zakres uzyskanych kompetencji, adekwatnych do poziomu studiów.

Drugi etap badań przeprowadzony został wśród studentów kierunków technicznych. W tym przypadku przyjęto założenie, że merytoryczne kwalifikacje uzyskiwane podczas tego typu kształcenia w największym stopniu sprzyjają tworzeniu innowacji, co może stanowić bodziec do podjęcia własnej działalności gospodarczej. Badanie to – zgodnie z omówionymi wcześniej założeniami – przeprowadzono wśród losowo dobranej grupy studentów ostatnich semestrów

stacjonarnych studiów pierwszego i drugiego stopnia kierunków zaliczonych do obszaru nauk technicznych.

W obu etapach badań uczestniczyło 729 respondentów, do analizy zakwalifikowano natomiast 727 kwestionariuszy. Charakterystyka próby badawczej została przedstawiona w tabeli 1.

**Tabela 1.**

*Struktura respondentów według przyjętych kryteriów*

Lp.	Cecha	Kategoria cechy	Liczba respondentów	Struktura respondentów
1	Płeć	Kobieta	431	59,3%
		Męczyzna	296	40,7%
2	Wiek	22 lata i poniżej	229	31,5%
		23-25 lat	466	64,1%
		26 lat i powyżej	32	4,4%
3	Miejscowość pochodzenia	Wieś	341	46,9%
		Miasto do 200 tys. mieszkańców	196	27,0%
		Miasto powyżej 200 tys. mieszkańców	190	26,1%
4	Tradycje przedsiębiorczości	Tak	253	34,8%
		Nie	474	65,2%
5	Poziom doświadczenia zawodowego	Wysoki	356	49,0%
		Niski	371	51,0%
6	Status zatrudnienia w chwili udziału w badaniu	Umowa o pracę	55	7,6%
		Umowa cywilnoprawna	188	25,9%
		Niepracujący	472	64,9%
		Własna działalność gospodarcza	12	1,7%
7	Poziom studiów	Studia pierwszego stopnia	325	44,7%
		Studia drugiego stopnia	402	55,3%
8	Obszar studiów	Zarządzanie	355	48,8%
		Nauki techniczne	372	51,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie uzyskanych wyników badań.

### 3. Wyniki badania

Uzyskane wyniki wskazują, że ponad 70% respondentów wykazało zainteresowanie założeniem własnej firmy (odpowiedzi „raczej zainteresowany” i „bardzo zainteresowany”). Jednocześnie, za prawdopodobne i bardzo prawdopodobne uruchomienie działalności w okresie dwóch najbliższych lat od momentu przeprowadzenia badania, a więc ukończenia właściwego poziomu studiów, wskazało jedynie 27,8% studentów, zaś w okresie pięciu lat – 65,8%.

Podstawowe statystyki oceny stopnia zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej oraz prawdopodobieństwa założenia firmy w krótkim (dwuletnim) i długim (pięcioletnim) horyzoncie czasowym zostały przedstawione w tabeli 2.

**Tabela 2.**

*Podstawowe statystyki stopnia zainteresowania i prawdopodobieństwa podjęcia własnej działalności gospodarczej*

Zmienne	N ważnych	Średnia	Moda	Liczność mody	Odchylenie standardowe
Stopień zainteresowania założeniem własnej działalności gospodarczej	725	3,80	4,00	357	0,942
Prawdopodobieństwo założenia własnej działalności gospodarczej w ciągu najbliższych dwóch lat	704	2,78	3,00	211	1,193
Prawdopodobieństwo założenia własnej działalności gospodarczej w ciągu najbliższych pięciu lat	706	3,76	4,00	315	0,920

Źródło: opracowanie własne na podstawie uzyskanych wyników badań.

Na podstawie przedstawionych danych można stwierdzić, że intencje przedsiębiorcze badanej grupy studentów, mierzone stopniem zainteresowania założeniem własnej firmy, kształtują się na dobrym poziomie. Ponad połowa respondentów wskazała, że jest zainteresowana prowadzeniem działalności gospodarczej. Podobny wynik uzyskano dla oceny stopnia prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w ciągu pięciu lat. Znacznie niższa ocena wystąpiła w przypadku krótszego okresu, przy jednoczesnym większym zróżnicowaniu wypowiedzi respondentów.

Badanie związku pomiędzy ogólnym zainteresowaniem założeniem własnej firmy a oceną prawdopodobieństwa podjęcia działalności gospodarczej w krótkim i długim horyzoncie czasowym wskazało, że występuje wysoka korelacja pomiędzy analizowanymi zmiennymi: dla oceny w okresie dwóch lat – 0,531, zaś dla oceny w okresie pięciu lat – 0,673<sup>1</sup>.

Przyjęte cechy respondentów pozwoliły na ocenę zróżnicowania stopnia zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej. Wyniki badania przedstawiono w tabeli 3.

**Tabela 3.**

*Wyniki badania istotności różnic w ocenie stopnia zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej według wybranych kryteriów (test U)*

Kryterium	Kategoria	N ważnych	Średnia	Odchylenie standardowe	Z popr.
Płeć	Kobieta	430	3,68	0,844	-5,590****
	Mężczyzna	295	3,97	1,046	
Tradycje przedsiębiorczości	Tak	252	3,99	0,966	4,873****
	Nie	473	3,70	0,913	
Poziom doświadczenia zawodowego	Wysoki	355	3,92	0,966	3,981****
	Niski	370	3,69	0,904	
Poziom studiów	Studia I stopnia	324	3,89	0,904	2,045*
	Studia II stopnia	401	3,73	0,966	

\* -  $p < 0,05$ ; \*\*\*\* -  $p < 0,0001$ .

Źródło: opracowanie własne na podstawie uzyskanych wyników badań.

<sup>1</sup> Ocena siły zależności korelacji została przeprowadzona z wykorzystaniem następującej skali: 0,0-0,2 brak korelacji, 0,2-0,3 słaba korelacja, 0,3-0,5 średnia korelacja, 0,5-0,7 silna korelacja, 0,7-1,0 bardzo silna korelacja (Zieliński, 1999, s. 134).

Istotne różnice stwierdzono także dla kryterium miejsca pochodzenia respondentów (Test Kruskala-Wallisa):  $H(2, N = 725) = 9,550163$ ,  $p = 0,0084$ . Przeprowadzone porównanie uzyskanych wyników według przyjętych kategorii wskazało, że różnica ta występuje pomiędzy mieszkańcami wsi i miast o liczbie mieszkańców przekraczającej 200 tysięcy ( $z = 2,808$ ,  $p = 0,015$ ).

Nie stwierdzono natomiast istotnych statystycznie różnic w stopniu zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej dla kryteriów: wiek, obszar studiów oraz status zatrudnienia w momencie uczestniczenia w badaniu.

Wyraźne zróżnicowanie wyników wystąpiło także w przypadku oceny stopnia prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w okresie dwóch i pięciu lat od momentu przeprowadzania badania, analizowanej z uwzględnieniem wybranych cech (tabela 4 i 5).

**Tabela 4.**

*Wyniki badania istotności różnic w ocenie prawdopodobieństwa podjęcia własnej działalności gospodarczej w ciągu dwóch lat według wybranych kryteriów (test U)*

Kryterium	Kategoria	N ważnych	Średnia	Odchylenie standardowe	Z popr.
Płeć	Kobieta	419	2,58	1,139	-5,190****
	Mężczyzna	285	3,07	1,213	
Tradycje przedsiębiorczości	Tak	240	3,00	1,191	3,527***
	Nie	464	2,66	1,178	
Poziom doświadczenia zawodowego	Wysoki	346	2,94	1,203	3,559***
	Niski	358	2,62	1,163	

\*\*\* -  $p < 0,001$ ; \*\*\*\* -  $p < 0,0001$ .

Źródło: opracowanie własne na podstawie uzyskanych wyników badań.

**Tabela 5.**

*Wyniki badania istotności różnic w ocenie prawdopodobieństwa podjęcia własnej działalności gospodarczej w ciągu pięciu lat według wybranych kryteriów (test U)*

Kryterium	Kategoria	N ważnych	Średnia	Odchylenie standardowe	Z popr.
Płeć	Kobieta	424	3,62	0,923	-5,542****
	Mężczyzna	282	3,99	0,873	
Tradycje przedsiębiorczości	Tak	243	4,00	0,907	5,508****
	Nie	463	3,64	0,903	
Poziom doświadczenia zawodowego	Wysoki	341	3,91	0,886	3,986****
	Niski	365	3,63	0,933	

\*\*\*\* -  $p < 0,0001$ .

Źródło: opracowanie własne na podstawie uzyskanych wyników badań.

W obu badanych okresach (dwu- i pięcioletnim) istotne statystycznie różnice wystąpiły również w przypadku kryterium statusu zatrudnienia w momencie udziału respondentów w badaniu (Test Kruskala-Wallisa dla okresu dwuletniego:  $H(3, N = 704) = 18,45541$ ,  $p = 0,0004$ ; dla okresu pięcioletniego –  $H(3, N = 706) = 23,43733$   $p = 0,0000$ ) i dotyczyły osób prowadzących działalność gospodarczą oraz pozostałych respondentów. Ze względu jednak na zbyt niską liczbę studentów-przedsiębiorców ( $N = 12$ ), uzyskane wyniki nie stanowią wystarczającej podstawy do dalszej analizy i interpretacji.



Ocena prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w obu badanych okresach dla kryteriów: wieku, miejsca zamieszkania, poziomu i obszaru studiów nie wykazała istotnego zróżnicowania.

#### 4. Dyskusja wyników i wnioski

Z badań przeprowadzonych w ramach międzynarodowego projektu GEM przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości oraz Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach w 2016 roku wynika, że ok. 21% Polaków w przedziale wiekowym 18-64 lata planuje założyć własną działalność gospodarczą w ciągu najbliższych 3 lat, co stanowi prawie dwukrotnie więcej niż w przypadku średniej dla Unii Europejskiej (PARP, 2017, ss. 26-27). Z kolei, wyniki badania w ramach projektu GUESSS z tego samego roku wskazują, że jedynie 8,8% (dla Polski – 6,6%) studentów zamierza pracować we własnej firmie zaraz po ukończeniu studiów, zaś 38,2% (dla Polski – 40,2%) – w ciągu pięciu lat po ukończeniu kształcenia na poziomie wyższym, co oznacza wyraźny wzrost intencji przedsiębiorczych studentów pomiędzy badanymi okresami (Sieger, Fueglistaller, Zellweger, 2016, pp. 5-6). W przedstawionym kontekście, prezentowane wyniki badania lubelskich studentów wskazują na wyższy poziom zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej (ponad 70% respondentów) oraz wyższą ocenę prawdopodobieństwa założenia firmy (okres dwóch lat po studiach – 27,8%, okres pięciu lat po studiach – 65,8%). Podobnie, średni poziom zainteresowania własną działalnością gospodarczą jest wyższy (3,8) niż w badaniach studentów austriackich (3,29) (Schwarz et al., 2009, p. 280). Wydaje się, że uzyskane wyniki mają związek przede wszystkim ze stosunkowo pozytywnym stosunkiem badanych respondentów do własnej przedsiębiorczości – średnia ocena takiej postawy kształtowała się w badanej grupie na poziomie 3,57 w pięciostopniowej skali. Oznaczać to może pozytywne podejście do prowadzenia własnej działalności gospodarczej jako ścieżki kariery zawodowej – jej docenianie powoduje zaś silniejsze zainteresowanie rozpoczęciem działalności (Franke, Luthje, 2004, pp. 12-13).

Jako przyczynę można również wskazać opinię na temat warunków prowadzenia własnej firmy. W przeprowadzonych badaniach była ona mierzona poprzez ocenę barier prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce i kształtowała się na stosunkowo niskim poziomie – średnia ocena dla badanej grupy studentów wyniosła 2,29 w pięciostopniowej skali. Niska ocena barier, a więc pozytywne postrzeganie otoczenia i warunków prowadzenia biznesu, mogą powodować wzrost zainteresowania własną działalnością gospodarczą, zwłaszcza w przypadku oddziaływania pozytywnych motywacji do prowadzenia własnej firmy, w szczególności takich jak: chęć samorealizacji i rozwoju osobistego, chęć pracy dla siebie (bycia własnym przełożonym) czy chęć bardziej harmonijnego łączenia życia zawodowego z osobistym.

Z kolei, jako potencjalne przyczyny rozbieżności oceny poziomu prawdopodobieństwa podjęcia własnej działalności gospodarczej w obu okresach można wskazać subiektywną ocenę poziomu własnych kompetencji, doświadczenia oraz możliwości uruchomienia własnej firmy. Większe zainteresowanie założeniem firmy w dłuższym horyzoncie czasowym może wynikać również z chęci zdobycia pogłębionej wiedzy i doświadczenia oraz kontaktów zawodowych w trakcie wykonywania pracy najemnej, co może pomóc w późniejszej karierze przedsiębiorcy (Gelderen et al., 2008, p. 553).

Uzyskane wyniki wskazują, że z wybranych cech demograficznych oraz indywidualnych istotne znaczenie dla intencji przedsiębiorczych badanych studentów miały płeć, tradycje przedsiębiorczości, poziom doświadczenia zawodowego oraz poziom studiów.

W pierwszym przypadku ocena zainteresowania podjęciem własnej działalności gospodarczej mężczyzn była wyższa niż kobiet, co jest zbieżne z wynikami innych badań, w których wykorzystano wskazane kryterium (Franco, Haase, Lautenschläger, 2010; Joensuu et al., 2013; Maes, Leroy, Sels, 2014) i ma związek – jak się wydaje – w szczególności z koniecznością godzenia różnych ról pełnionych przez kobiety (Borowska, 2013, s. 157) oraz ich inną skłonnością do ryzyka (Fabiańska, 2016, s. 140).

Ważną cechą, która różnicowała intencje przedsiębiorcze w przeprowadzonym badaniu były tradycje przedsiębiorczości, rozumiane jako prowadzenie działalności gospodarczej przez osoby z najbliższego otoczenia rodzinnego respondentów. Przedstawione dane wskazują, że większe zainteresowanie prowadzeniem własnej firmy wystąpiło u studentów, w których najbliższej rodzinie działali przedsiębiorcy. Potwierdza to pozytywny wpływ biznesu rodzinnego na intencje przedsiębiorcze (Wach, 2015, s. 30). Jednocześnie, uzyskane w przeprowadzonym badaniu wyniki pozwalają na stwierdzenie, że wpływ ten lepiej widoczny jest w dłuższym horyzoncie czasowym (pięciu lat). Ocena ta jest jednak rozbieżna z wynikami badań międzynarodowych, zgodnie z którymi pozytywny efekt przedsiębiorczości rodziców jest silniejszy w krótszym okresie (Sieger, Fueglistaller, Zellweger, 2016, p. 13).

Istotne różnice w poziomie intencji przedsiębiorczych oraz ocenie prawdopodobieństwa założenia własnej firmy wystąpiły również w przypadku kolejnej cechy – doświadczenia zawodowego. Respondenci, u których zostało ono ocenione jako wysokie (ze względu na różnorodne formy zatrudnienia podczas studiów), w większym stopniu wykazywali pozytywne intencje przedsiębiorcze niż osoby, których doświadczenie zawodowe wynikało wyłącznie z odbytych w trakcie studiów praktyk i staży studenckich oraz prac okazjonalnych. Różnica ta dotyczyła również oceny prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w obu badanych okresach. Jak się wydaje do przyczyn wskazanej rozbieżności zaliczyć można uzyskanie przez osoby z pierwszej z wymienionych grup większej wiedzy na temat funkcjonowania przedsiębiorstwa w praktyce, większą możliwość weryfikacji umiejętności zdobytych w trakcie studiów, a także bardziej obiektywną ocenę kierunku przyszłej kariery zawodowej oraz atrakcyjności poszczególnych możliwości zawodowych. Dotyczy to szczególnie osób, które

w trakcie studiów prowadziły własną działalność gospodarczą, pracowały w firmie rodzinnej lub wykonywały stałą pracę etatową.

Kolejną cechą, różnicującą zarówno stopień zainteresowania własną działalnością gospodarczą, był poziom studiów. Intencje osób kończących kształcenie na studiach licencjackich i inżynierskich były nieco wyższe niż w przypadku respondentów na studiach drugiego stopnia. Trzeba jednak podkreślić, że różnica ta – chociaż istotna statystycznie – była niewielka. Z kolei, w przypadku oceny prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w obu okresach nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic. Jak się wydaje uzyskane wyniki mają związek przede wszystkim z indywidualnym postrzeganiem własnej kariery zawodowej przez respondentów obu grup, oceną własnych kompetencji, ale także wiedzą na temat praktyki gospodarczej, wynikającą ze wzrostu doświadczenia zawodowego w czasie. Wniosek ten potwierdza struktura respondentów analizowana z punktu widzenia kryterium poziomu studiów i poziomu doświadczenia zawodowego – wśród osób, które zakwalifikowano do grupy o wyższym doświadczeniu prawie 59% stanowili studenci studiów magisterskich.

Uzyskane wyniki badania jedynie częściowo potwierdziły pozostałe przyjęte założenia dotyczące różnic w poziomie intencji przedsiębiorczych i ocenie prawdopodobieństwa założenia własnej firmy, analizowanych z punktu widzenia przyjętych cech. Nie stwierdzono wpływu wieku i obszaru studiów na poziom intencji i ocenę prawdopodobieństwa podjęcia własnej działalności gospodarczej. Chociaż pierwsza z wymienionych cech powinna mieć związek z poziomem studiów respondentów, wpływ na uzyskane wyniki mogły mieć indywidualne decyzje respondentów dotyczące momentu rozpoczęcia kształcenia wyższego – nie zawsze było ono rozpoczynane bezpośrednio po zakończeniu szkoły średniej lub studiów pierwszego stopnia. Z kolei, brak wyraźnego zróżnicowania intencji oraz prawdopodobieństwa założenia własnej firmy w przypadku drugiej ze wskazanych cech może mieć związek z ogólnym pozytywnym postrzeganiem własnej działalności gospodarczej jako ścieżki kariery zawodowej, wynikającym jednak z różnych przesłanek. Ocenę studentów kierunku Zarządzanie można powiązać bowiem z szerokim zakresem wiedzy i umiejętności ściśle związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, co w efekcie może zachęcać do samozatrudnienia, zaś osób z wykształceniem inżynierskim – z możliwością generowania „pomysłu na biznes” w oparciu o merytoryczną wiedzę techniczną i technologiczną. Wyjaśnieniem braku różnic może być również rodzaj motywacji do podjęcia własnej działalności gospodarczej – motywacje pozytywne mogą wpływać bowiem na intencje przedsiębiorcze studentów, zwłaszcza kierunków inżynierskich (Barba-Sánchez, Atienza-Sahuquillo, 2017). Uzyskane wyniki nie są jednak zgodne z podobnymi badaniami dotyczącymi związków pomiędzy obszarem studiów a intencjami przedsiębiorczymi studentów (Jin et al., 2015; Sieger, Fueglistaller, Zellweger, 2016, p. 7).

Uwzględnienie miejsca pochodzenia respondentów w analizie wyników spowodowało istotną statystycznie różnicę w poziomie zainteresowania własną działalnością gospodarczą jedynie pomiędzy mieszkańcami wsi a mieszkańcami dużych miast. Jak się wydaje,

rozbieżność ta jest wynikiem oceny realizacji możliwości biznesowych przez respondentów pochodzących z miejscowości o różnej wielkości, zwłaszcza pod kątem pomysłu na własną działalność gospodarczą, a także zagrożeń i związanego z tym ryzyka działania na stosunkowo niewielkim rynku. Dodatkowym czynnikiem, który mógł wpłynąć na uzyskane wyniki jest problem migracji osób młodych, pochodzących z małych miejscowości. Część z nich, po zakończeniu kształcenia pozostaje w miejscu studiowania, co związane jest z rozpoczęciem kariery zawodowej już w trakcie studiów lub przekonaniem o szerszych możliwościach zawodowych (w tym biznesowych) w większych miejscowościach.

Podsumowując przedstawione wyniki badania intencji przedsiębiorczych studentów można stwierdzić, że wykazane różnice w dużym stopniu mają związek przede wszystkim z oddziaływaniem najbliższego otoczenia studentów. Z cech demograficznych jedynie w przypadku płci wystąpiły istotne rozbieżności w badanych aspektach, co – jak się wydaje – może mieć związek przede wszystkim z postrzeganiem roli kobiet i może być efektem wpływu rodziny na kształtowanie określonych postaw. Podobny sposób oddziaływania można wskazać w przypadku tradycji przedsiębiorczości. Pozytywny obraz przedsiębiorcy, powstający w oparciu o obserwację najbliższego otoczenia, może wpływać na stosunek do prowadzenia działalności gospodarczej – zainteresowanie tą formą kariery zawodowej, a także rzeczywistą realizację zamiaru założenia własnej firmy. Z kolei, posiadane kwalifikacje i doświadczenie zawodowe oraz ich przyrost pozwala nie tylko na uzyskanie wiedzy o funkcjonowaniu praktyki gospodarczej, ale również sprawdzenie się w różnych rolach, a na tej podstawie – wybór tej formy aktywności zawodowej, która jest najbardziej dopasowana do własnych predyspozycji, kompetencji i oczekiwań.

Wykazany wpływ doświadczenia zawodowego i poziomu studiów na poziom intencji przedsiębiorczych studentów może zostać częściowo wykorzystany do kształtowania ich postaw przedsiębiorczych i postrzegania własnej działalności gospodarczej jako atrakcyjnej formy kariery zawodowej. Działania uczelni w tym zakresie mogą zwłaszcza dotyczyć konstrukcji i realizacji programów kształcenia, w tym przedmiotów bezpośrednio związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, a także w większym stopniu umożliwiania zdobycia studentom doświadczenia zawodowego.

## Bibliografia

1. Anderson, A.R., Drakopoulou Dodd, S., Jack, S.L. (2012). Entrepreneurship as connecting: some implications for theorising and practice. *Management Decision*, 50(5), 958-971, <https://doi.org/10.1108/00251741211227708>.
2. Arent, A., Walczyna, A. (2014a). Środowisko uczelni a postawy przedsiębiorcze studentów – wyniki badań pilotażowych. *Organizacja i Zarządzanie. Kwartalnik Naukowy*, 3(27), 5-21.
3. Arent, A., Walczyna, A. (2014b). Przedsiębiorczość studentów – wyniki badań pilotażowych. W E. Bojar, T. Żminda, J. Bis (red.), *Region i edukacja a procesy rozwojowe* (ss. 133-144), Lublin: Wyd. Politechniki Lubelskiej.
4. Bae, T.J., Qian, S., Miao, Ch., Fiet, J.O. (2014). The relationship between entrepreneurship education and entrepreneurial intentions: a meta-analytic review. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 2(38), 217-254, doi: 10.1111/etap.12095.
5. Barba-Sánchez, V., Atienza-Sahuquillo, C. (2017). Entrepreneurial intention among engineering students: The role of entrepreneurship education. *European Research on Management and Business Economics*, 24(1), 53-61, <http://dx.doi.org/10.1016/j.iedeen.2017.04.001>.
6. Białek, J., Kurczewska, A. (2013). Ocena zależności między postrzeganiem edukacji w zakresie przedsiębiorczości a intencjami przedsiębiorczymi studentów. *Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica*, 280, 49-59.
7. Borowska, A. (2013). Determinanty i bariery przedsiębiorczości kobiet w Polsce. *Economics and Management*, 3, 152-162, doi: 10.12846/j.em.2013.03.11.
8. Carree, M.A., Thurik, A.R. (2010). The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth. In Z. Acs, D. Audretsch (ed.), *International Handbook of Entrepreneurship Research. An Interdisciplinary Survey and Introduction. Second Edition* (pp. 557-594). New York-Dordrecht-Heidelberg-London: Springer.
9. Doran, J., McCarthy, N., O'Connor, M. (2018). The role of entrepreneurship in stimulating economic growth in developed and developing countries. *Cogent Economics & Finance*, 6(1442093), <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1442093>.
10. Engle, R.L., Dimitriadi, N., Gavidia, J.V., Schlaegel, Ch., Delanoe, S., Alvarado, I., He X., Buame, S., Wolff, B. (2010). Entrepreneurial intent A twelve-country evaluation of Ajzen's model of planned behavior. *Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 16(1), 35-57, <https://doi.org/10.1108/13552551011020063>.
11. Fabiańska, M. (2016). Droga kobiet do sukcesu biznesowego w dobie polityki równych szans. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (Research Papers of Wrocław University of Economics)*, 449, 130-141, doi: 10.15611/pn.2016.449.11.

12. Franco, M., Haase, H., Lautenschläger, A. (2010). Students' entrepreneurial intentions: an inter-regional comparison. *Education + Training*, 4(52), pp. 260-275. <https://doi.org/10.1108/00400911011050945>.
13. Franke, N., Luthje, C. (2004). Entrepreneurial intentions of business students: a benchmarking study. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 1(3), pp. 269-288 - <http://epub.wu.ac.at/3097/> - pp. 1-24.
14. Gartner, W.B., Carter, N.M., Reynolds P.D. (2010). Entrepreneurial Behavior: Firm Organizing Processes, In: Z. Acs, D. Audretsch (ed.) *International Handbook of Entrepreneurship Research. An Interdisciplinary Survey and Introduction. Second Edition* (pp. 99-127), New York Dordrecht Heidelberg London: Springer.
15. Gelderen, M., Brand, M., Praag, M., Bodewes, W., Poutsma, E., Gils, A. (2008). Explaining entrepreneurial intentions by means of the theory of planned behaviour. *Career Development International*, 13(6), 538-559, <https://doi.org/10.1108/13620430810901688>.
16. Griffin, R.W. (2002). *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa: PWN.
17. Guerrero, M., Rialp, J., Urbano, D. (2008). The impact of desirability and feasibility on entrepreneurial intentions: A structural equation model. *International Entrepreneurship Management Journal*, 4, 35-50, <https://doi.org/10.1007/s11365-006-0032-x>.
18. Harris, M.L., Gibson, S.G. (2008). Examining the entrepreneurial attitudes of US business students. *Education + Training*, 7(50), 568-581, <https://doi.org/10.1108/00400910810909036>.
19. Jin, Q., Gilmartin, S.K., Sheppard, S.D., Chen, H.L. (2015). Comparing Engineering and Business Undergraduate Students' Entrepreneurial Interests and Characteristics. *The Journal of Engineering Entrepreneurship*, 6(2), 1-24, <https://doi.org/10.7814/jeenv6n2p1>.
20. Joensuu, S., Viljamaa, A., Varamäki, E., Tornikoski, E. (2013). Development of entrepreneurial intention in higher education and the effect of gender – a latent growth curve analysis. *Education + Training*, 8/9(55), 781-803, <https://doi.org/10.1108/ET-06-2013-0084>.
21. Kraśnicka, T. (2011). Przedsiębiorczość jako przedmiot badań ekonomistów. *Ekonomia*, 4, 187-200.
22. Kuckertz, A., Wagner, M. (2010). The influence of sustainability orientation on entrepreneurial intentions – Investigating the role of business experience. *Journal of Business Venturing*, 25, 524-539, <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2009.09.001>.
23. Kurczewska, A. (2013). *Przedsiębiorczość jako proces współoddziaływania sposobności i intencji przedsiębiorczych*. Warszawa: PWE.
24. Kurczewska, A. (2010). Problemy pomiaru intencji przedsiębiorczych. *E-mentor*, 4(36), <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/36/id/768>.
25. Maes, J., Leroy, H., Sels, L. (2014). Gender differences in entrepreneurial intentions: A TPB multi-group analysis at factor and indicator level. *European Management Journal*, 5(32), 784-794, <http://dx.doi.org/10.1016/j.emj.2014.01.001>.

26. Mazzarol, T., Volery, T., Doss, N., Thein V. (1999). Factors influencing small business start-ups. A comparison with previous research. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 2(5), 48-63, <https://doi.org/10.1108/13552559910274499>.
27. Oleksyn, T. (2012). Przedsiębiorczość jako kategoria złożona. Jak ją rozwijać? *Problemy Zarządzania*, 1(36), t. 2, 8-25, doi: 10.7172/1644-9584.36.1.
28. PARP (2017). *Raport z badania Global Entrepreneurship Monitor – Polska*. Warszawa: PARP – GEM, <http://www.parp.gov.pl/publicationslibrary/ebook/754>.
29. Piecuch, T. (2010). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Warszawa: Wyd. C.H. Beck.
30. Piróg, D. (2013). Wybrane teorie przechodzenia absolwentów szkół wyższych na rynek pracy w warunkach gospodarki opartej na wiedzy. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 23, 146-159.
31. Popowska, M. (red.) (2015). *Przedsiębiorczość, jej przejawy i szanse rozwoju*. Gdańsk: Wyd. Politechniki Gdańskiej, 51-59, [https://zie.pg.edu.pl/documents/10693/38995566/Przedsiębiorczosc\\_jej\\_przejawy\\_i\\_szanse\\_rozwoju.pdf](https://zie.pg.edu.pl/documents/10693/38995566/Przedsiębiorczosc_jej_przejawy_i_szanse_rozwoju.pdf).
32. Rachwał, T., Wach, K. (2016). Badanie intencji przedsiębiorczych młodego pokolenia: wyniki ankietyzacji wśród studentów kierunków nieekonomicznych. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 12, 405-415.
33. Schwarz, E.J., Wdowiak, M.A., Almer-Jarz, D.A., Breitenecker, R.J. (2009). The effects of attitudes and perceived environment conditions on students' entrepreneurial intent. An Austrian perspective. *Education + Training*, 4(51), 272-291, <https://doi.org/10.1108/00400910910964566>.
34. Sieger, P., Fueglistaller, U., Zellweger, T. (2016). *Student Entrepreneurship 2016: Insights From 50 Countries*. St.Gallen/Bern: KMU-HSG/IMU, [http://www.guesssurvey.org/resources/PDF\\_InterReports/GUESSSS\\_2016\\_INT\\_Report\\_final5.pdf](http://www.guesssurvey.org/resources/PDF_InterReports/GUESSSS_2016_INT_Report_final5.pdf).
35. Tomski, P. (2014). Entrepreneurial Intentions of Management Students as Roots for New Ventures. Empirical Investigation. *Problems of Management in the 21st century*, 1(9), 84-94, [http://www.scientiasocialis.lt/pmc/files/pdf/84-94.Tomski\\_Vol.9-1\\_pmc.pdf](http://www.scientiasocialis.lt/pmc/files/pdf/84-94.Tomski_Vol.9-1_pmc.pdf).
36. Tsordia, Ch., Papadimitriou, D. (2015). The Role of Theory of Planned Behavior on Entrepreneurial Intention of Greek Business Students. *International Journal of Synergy and Research*, 1(4), 23-37, doi: <http://dx.doi.org/10.17951/ijsr.2015.4.1.23>.
37. Twarowski, B. (2016). Entrepreneurship determinants among the students of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin in the light of the conducted research. *International Journal of Synergy and Research*, 5, 125-134, doi: 10.17951/ijsr.2016.5.0.125.
38. Wach, K. (2015a). Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego: przegląd literatury. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 11, 24-37.
39. Wach, K. (2015b). Środowisko biznesu rodzinnego jako stymulanta intencji przedsiębiorczych młodzieży akademickiej. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 7(XVI), 25-40.

40. Wach, K., Wojciechowski, L. (2016). Entrepreneurial Intentions of Students in Poland in the view of Ajzen's Theory of Planned Behaviour. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 83-94, doi: <http://dx.doi.org/10.15678/EBER.2016.040106>.
41. Walczyna, A., Arent, A. (2014). Stresogenność pracy przedsiębiorcy w ocenie studentów – wyniki badań pilotażowych. *Modern Management Review*, 4(XIX), 243-255, doi: 10.7862/rz.2014.mmr.60.
42. Wronowska, G. (2016). Rola rynku pracy i uczelni w procesie kształtowania przedsiębiorczych postaw studentów w przygotowaniu do tranzycji. *Horyzonty Wychowania*, 15(35), 199-215, doi: 10.17399/HW.2016.153510.
43. Zieliński, T. (1999). *Jak pokochać statystykę*. Kraków: Wydawnictwo StatSoft.
44. Ziolo, Z. (2008). Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. *Przedsiębiorczość i Edukacja*, 4, 12-23.